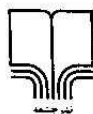

ویراست پنجم با تجدید نظر کلی ♦♦

تئوری موسیقی

مبانی موسیقی نظری
مصطفی کمال پورتراب

www.ketab.ir

موسیقی و نظریهٔ آن

موسیقی: پورتراپ، مصطفی کمال، ۱۳۸۰
عنوان و نام پدیدآور: تئوری موسیقی / مصطفی کمال پورتراپ
وضعیت ویراست: ویراست ۵
مشخصات نشر: تهران: نشر چشمه، ۱۳۹۳
مشخصات ظاهری: ۲۰۷ ص.
شابک: ۱ - ۹۷۸ - ۶۰۰ - ۲۲۹ - ۲۷۱ - ۹۷۸
وضعیت فهرست‌نویسی: فیبا
یادداشت: کتاب حاضر نخستین بار تحت عنوان "نظریه‌ی تئوری موسیقی" (Theory of music) توسط انتشارات جنگ در سال ۱۳۴۳ منتشر شده است.
یادداشت: چاپ پنجاه و دوم
یادداشت: چاپ قبلی زاوش، ۱۳۹۲
عنوان دیگر: نظریه‌ی تئوری موسیقی Theory of music
موضوع: موسیقی - - نظریه
ردمبندی کنگره: ۱۳۹۳ ع ۸ / ۶ MT
ردمبندی دیویی: ۷۸۱ / ۰۱
شماره‌ی کتاب‌شناسی ملی: ۳۴۹۴۱۷۵

رده‌بندی نشر چشمه: موسیقی

تئوری موسیقی
(ویراست پنجم)
مصطفی کمال پورتراب

نُت‌نویسی: گروه پژوهش چنگ
مدیر هنری: مجید عباسی
لیتوگرافی: باختر
چاپ: دالاهو
تیراژ: ۵۰۰۰ نسخه

چاپ نخست و چهارم نشر چشمه (چاپ شصت و هفتم کتاب): زمستان ۱۳۹۸، تهران
ناظر فنی چاپ: یوسف امیرکیان
طراحی جلد و انتشار محفوظ و مخصوص نشر چشمه است.
هرگونه اقتباس، استفاده از متن، اثر، مشروط به دریافت اجازه‌ی کتبی ناشر است.

شابک: ۷۱-۲۲۹-۶۰۰-۹۷۸

دفتر مرکزی نشر چشمه: تهران، خیابان دکتور عالی، تقاطع بزرگ شهید گمنام، کوچه‌ی چهارم، پلاک ۲.
تلفن: ۸۸۳۳۳۶۰۰ — کتاب‌فروشی نشر چشمه: تهران، خیابان کریم‌خان زند، نبش میرزای
شیرازی، شماره‌ی ۱۰۷. تلفن: ۸۸۹۰۷۷۶۶ — کتاب‌فروشی نشر چشمه: کوروش: تهران، بزرگراه
ستاری شمال، نبش خیابان پیامبر مرکزی، مجتمع تجاری کوروش، طبقه پنجم، واحد ۴. تلفن: ۴۴۹۷۱۹۸۸
— کتاب‌فروشی نشر چشمه: آرن: تهران، شهر قدس (غرب)، بلوار خداداد، نرسیده به بزرگراه نیایش،
خیابان حافظی، نبش خیابان فخارمقدم، مجتمع تجاری آرن، طبقه ۲. تلفن: ۷۵۰۸۴۵ — کتاب‌فروشی
نشر چشمه: بابل: بابل، خیابان شریعتی، روبه‌روی شیرینی‌سرای بابل. تلفن: ۳۰۰۷۶۵۷ (۰۱۱)
— کتاب‌فروشی نشر چشمه: پریس: تهران، پاسداران، نبش گلستان یکم، مجتمع پریس، طبقه ۱۰۰،
تلفن: ۹۱۰۰۱۲۵۸ — کتاب‌فروشی نشر چشمه: کارگر: تهران، خیابان کارگر شمالی، تقاطع بزرگراه شهید
گمنام، کوچه‌ی چهارم، پلاک ۲. تلفن: ۸۸۳۳۳۵۸۳ — کتاب‌فروشی نشر چشمه: دانشدگان: مشهد،
بلوار وکیل‌آباد، بین وکیل‌آباد ۱۸ و ۲۰ (بین هفت‌تیر و هنرستان)، پلاک ۳۸۶. تلفن: ۸۶۷۸۵۸۷ (۰۵۱)

www.cheshmeh.ir

cheshmehpublication

cheshmehpublication

بخش کتاب چشمه: تلفن: ۷۷۷۸۸۵۰۲

فهرست

پیش‌گفتار..... ۱۳

فصل یکم

۱۷	بانی موسیقی نظری.....
۱۷	تاریخ موسیقی.....
۱۸	نُت.....
۱۸	حامل.....
۱۹	نام‌نُت‌های موسیقی.....
۱۹	کلید.....
۲۱	کلید سُل.....
۲۲	خطوط اضافه.....
۲۴	گستره‌ی صدای انسان.....
۲۵	نردبان موسیقایی.....
۲۸	ریتم.....
۲۹	شکل‌نُت‌ها.....
۳۰	چند تعریف کلی مربوط به ریتم.....
۳۲	سکوت‌ها.....
۳۳	علامت‌های دیگر دیرَندها.....
۳۳	خطّ اتّحاد.....
۳۳	خطّ اتّصال.....
۳۴	نقطه.....
۳۴	دو نقطه.....
۳۵	صدای مُقَطَّع.....
۳۶	صدای نیمه مُقَطَّع.....
۳۷	صدای بیش مُقَطَّع.....
۳۷	نقطه‌ی تَوَقُّف.....
۳۸	تمرین‌های شفاهی و «تکالیف عملی» و «آزمون درک مطلب».....

فصل دوم

- ۴۱..... متریک
- ۴۵..... میزان‌های ساده
- ۴۷..... میزان‌های ترکیبی
- ۴۹..... نسبت بین میزان‌های ساده و ترکیبی مربوطه
- ۵۰..... ضرب زدن
- ۵۳..... میزان‌های مختلط (لنگ)
- ۵۸..... سکوبه و طالانی
- ۵۹..... تغییرات یزید نُت‌ها
- ۶۲..... سنکُپ
- ۶۲..... ضِدّ ضرب
- ۶۴..... میزان‌های ضعیف و قوی
- ۶۴..... تکیه و آرکان عروضی
- ۶۶..... الف. آرکانی که با ضرب یکم مدّار شروع می‌شوند
- ۶۸..... ب. آرکانی که با ضرب آخر میزان شروع می‌شوند
- ۶۹..... ج. آرکانی که به شکل سنکُپ یا میزان لنگ است
- ۷۳..... «تمرین‌های شفاهی» و «تکالیف عملی» در «آموزش درک مطلب»

فصل سوم

- ۷۷..... فاصله‌های موسیقایی
- ۸۰..... علامت‌های تغییر دهنده
- ۸۱..... نیم‌پرده‌ی دیاتونیک و کُرُماتیک
- ۸۲..... نُت‌های مُترادِف (آنا رُمُنیک)
- ۸۵..... فاصله‌های گوناگون از مبانی ۷ نُت موسیقی
- ۸۶..... معکوس فاصله‌ها
- ۸۷..... فاصله‌های نغمگی (مُلدیک) و هَم‌اهنگ (هارمُنیک)
- ۸۷..... فاصله‌های مُلایم و نامُلایم

۸۸.....	فاصله‌های ساده
۸۹.....	فاصله‌های ترکیبی
۹۱.....	«تمرین‌های شفاهی» و «تکالیف عملی» و «آزمون درک مطلب»

فصل چهارم

۹۵.....	نام و مایه (ثالیته)
۹۷.....	الف. گام دیاتنیک
۹۷.....	گام بزرگ طبیعی یا نظری (ماژر تئریک)
۹۷.....	دانگ یا تتراکارد
۹۸.....	گام کوچک طبیعی یا نظری (مینر تئریک)
۹۹.....	گام کوچک ماهک (مینر هارمونیک)
۱۰۰.....	گام کوچک نعیمی (مینر ملدیک)
۱۰۲.....	گام بزرگ هماهنگ (ماژر هارمونیک)
۱۰۳.....	گام بزرگ نغمگی (ماژر ملدیک)
۱۰۳.....	گام‌های همنام
۱۰۴.....	نُت دیاتنیک
۱۰۴.....	ب. گام کرْماتیک
۱۰۶.....	نُت کرْماتیک
۱۰۶.....	نُت‌های مایگی (ثنال) و مقامی (مدال)
۱۰۷.....	نام کاربردی درجات گام دیاتنیک
۱۰۸.....	پیدایش گام‌های دیاتنیک بزرگ (ماژر) دی‌یزدار
۱۱۱.....	پیدایش گام‌های دیاتنیک بزرگ (ماژر) بِمُل‌دار
۱۱۳.....	مایه‌شناسی گام‌های بزرگ (ماژر)
۱۱۳.....	گام کوچک نسبی (مقام کوچک نسبی)
۱۱۵.....	علامت‌های عَرَضی (فرعی) و مایه‌نما (اصلی)
۱۱۶.....	پیدایش گام‌های کوچک (مینر) دیاتنیک
۱۱۶.....	مایه‌شناسی گام‌های کوچک (مینر)
۱۱۷.....	گام‌های مُترادِف (آنارمونیک)
۱۱۸.....	تابلوی گام‌های بزرگ (ماژر) و کوچک (مینر) دی‌یزدار

- ۱۱۹..... تابلوی گام‌های بزرگ (ماژر) و کوچک (مینر) بمِل‌دار
- ۱۲۰..... دایره‌ی گام‌ها
- ۱۲۱..... گام‌ها یا مقام‌های کلیسایی
- ۱۲۳..... مایه‌ها و مقام‌های همسایه
- ۱۲۴..... مایه‌شناسی همسایه
- ۱۲۵..... انتقال
- ۱۲۸..... مَدَّ نَرْدی (مُدولاسیُن)
- ۱۳۰..... «تمرین‌های شفاهی» و «تکالیف عملی» و «آزمونِ درکِ مطلب»

فصل پنجم

- ۱۳۵..... حالت‌ها
- ۱۳۶..... حالت‌های بُرونی
- ۱۳۷..... حالت‌های دَرونی (کَلَاکتر)
- ۱۳۸..... حرکت‌ها
- ۱۳۸..... تُندا
- ۱۴۰..... فهرست تُنداها ی گوناگون، بر حسبِ متْ م‌های مختلف
- ۱۴۳..... تغییراتِ تُندا
- ۱۴۳..... اصطلاحاتِ مربوط به شتاب در تُندا
- ۱۴۴..... اصطلاحاتِ مربوط به کُند کردنِ تُندا
- ۱۴۴..... اصطلاحِ مربوط به قطع کردنِ ناکهانیِ موسیقی برای پنداختن
- ۱۴۴..... اصطلاحاتِ مربوط به اجرای آزادتر
- ۱۴۵..... اصطلاحاتِ مربوط به برگشتن به تُندای نخست پس از تغییراتِ آهسته
- ۱۴۶..... «تمرین‌های شفاهی» و «تکالیف عملی» و «آزمونِ درکِ مطلب»

فصل ششم

- ۱۴۹..... اختصارات
- ۱۴۹..... نشانه‌ی برگشت
- ۱۵۰..... نشانه‌های اعاده

۱۵۲	علامت آریز
۱۵۲	علامت تکرار یک متیف
۱۵۲	علامت تکرار یک میزان
۱۵۲	علامت تکرار دو میزان
۱۵۳	علامت تکرار یک نُت (تُرْمُل) به شکل دولانگ
۱۵۳	علامت تکرار دو نُت مختلف (بتری) به شکل دولانگ
۱۵۳	علامت بتری به شکل سه لانگ
۱۵۴	نُت های تزیینی
۱۵۴	پیشا (اُچ حرا)
۱۵۵	پیشای نوتاه (چاکاتور)
۱۵۸	قَلَاب (گر پت)
۱۶۱	غَلت (تُرِل)
۱۶۳	گَزِش فوقانی
۱۶۵	گَزِش تحتانی
۱۶۶	زِیور
۱۶۷	صوت بر
۱۶۸	«تمرین های شفاهی» و «تکالیف عملی» و «آزمون درک مطلب»

فصل هفتم

۱۶۹	آگُرد شناسی
۱۶۹	آگُرد
۱۷۱	انواع آگُردهای سه صدایی
۱۷۸	نام آگُردها بر روی درجات گام
۱۷۹	نقش (فَنکسین)
۱۸۰	وارونگی ها (معکوس ها) ی آگُردهای سه صدایی
۱۸۰	آگُرد چهار و شش
۱۸۲	آگُردهای چهار صدایی
۱۸۲	قسم یکم - آگُرد هفتم نمایان
۱۸۳	قسم دوم - آگُرد هفتم کوچک

- ۱۸۴.....قسم سوم - آگُردِ هفتمِ کوچک و پنجمِ کاسته
- ۱۸۴.....قسم چهارم - آگُردِ هفتمِ بزرگ
- ۱۸۵.....قسم پنجم - آگُردِ هفتمِ کاسته
- ۱۸۵.....قسم ششم - آگُردِ هفتمِ بزرگ و کاملِ کوچک
- ۱۸۶.....قسم هفتم - آگُردِ هفتمِ بزرگ و پنجمِ افزوده
- ۱۸۶.....معکوس‌های آگُردهای چهارصدایی
- ۱۸۸.....آگُردهای پنج صدایی
- ۱۹۰.....آگُردنهم نمایان بزرگ
- ۱۹۰.....آگُردنهم نمایان کوچک
- ۱۹۰.....آگُردنهم بزرگ و هفتمِ کوچک
- ۱۹۰.....آگُردنهم بزرگ و هفتمِ کوچک
- ۱۹۰.....آگُردنهم کوچک و پنجمِ کاسته
- ۱۹۱.....آگُردنهم بزرگ و هفتمِ بزرگ
- ۱۹۱.....آگُردنهم افزوده
- ۱۹۱.....آگُردنهم کوچک و هفتمِ کاسته
- ۱۹۱.....آگُردنهم بزرگ و هفتمِ بزرگ و کاملِ کوچک
- ۱۹۱.....آگُردنهم بزرگ و پنجمِ افزوده
- ۱۹۲.....معکوس‌های نهم نمایان بزرگ و کوچک
- ۱۹۳.....آگُردِ یازدهم و سیزدهم بُن‌مایه (تُنیک)
- ۱۹۴.....آگُردِ یازدهم نمایان و سیزدهم نمایان
- ۱۹۴.....آگُردهای دیاتُنیک و کُرْماتیک
- ۱۹۶.....آگُردِ ششمِ ناپلی
- ۱۹۶.....آگُردِ ششمِ افزوده‌ی ایتالیایی
- ۱۹۷.....آگُردِ ششمِ افزوده‌ی فرانسوی
- ۱۹۷.....آگُردِ ششمِ افزوده‌ی آلمانی
- ۱۹۸.....هارمونی
- ۱۹۸.....فراهنک‌ها (هارمُنیکز)
- ۲۰۳.....«تمرین‌های شفاهی» و «تکالیف عملی» و «آزمون درکِ مطلب»

پیش‌گفتار

به نام آن که گل را رنگ و بو داد زشبنم لاله‌هارا آب‌روداد
به گل بخشید خن و دل‌ستانی به بلبل داد عشق و نغمه‌خوانی
موسیقی نوازش‌گر گشت، رهنمون و مهیج دل و تلطیف‌کننده و
صفادهنده‌ی روح است و خاتم موسیقی عبارت از نظامی صوتی است
که اجزاء گوناگون یک اثر موسیقایی را با انسجامی وصف‌ناپذیر به
یکدیگر پیوند می‌دهد.

موسیقی ساده‌ترین و خالص‌ترین هنر است که توصیف‌کننده‌ی
هیجانات و محرک ذوق هنری و حس زیباپرستی و ترجمان احساسات،
به دور از سودجویی است.

«شوپنهاور» موسیقی را عالی‌ترین هنرها می‌داند چون بس از سایر
آنها از قید هدف‌های غیرهنری آزاد است.

مهم‌ترین عاملی که به معنای اعم، پایه و اساس جدی در آموزش
موسیقی به‌کار می‌رود، سلفژ^۱ است که از دو قسمت عمده تشکیل
می‌شود:

۱- قسمت عملی

۲- قسمت نظری (علمی)

قسمت عملی شامل خواندن و تلفظ نُت‌ها به شکل آوازی^۱ و وزن‌خوانی^۲ و قسمت نظری^۳ شامل شناخت کلیه‌ی علامت‌ها و قواعدی است که در طی قرون متمادی به منظور اجرای هرچه دقیق‌تر موسیقی به تدریج ابداع شده و تکامل یافته‌اند تا بتوان شناخت هنری^۴ و ادبی و معنایی درونی است و بیشتر جنبه‌ی عاطفی دارد با این علامت‌ها و قواعد، به شناخت علمی^۵ تبدیل نمود.

برخلاف باغی از کشورهای شرقی که در آن‌ها آموزش ساز و آواز به صورت سینه به سینه^۶ تعلیم داده می‌شود، در تمام مدارس موسیقی جهان و کنسرواتوارها آموزش سلفژ و تئری از جمله دروس بنیادی به شمار می‌رود. هنرهای موسیقی کشور ما نیز از بدو تأسیس، درس سلفژ و تئری در کلاس‌های ابتدایی و متوسطه به عنوان دروس بنیادی در نظر گرفته شده است.

البته دروس دیگری مانند هارمونی، سازشناسی، کنترپوان، سازآرایی^۷ و غیره نیز جزء تئری به معنای اعم محسوب می‌شوند، ضمن این‌که دروس مذکور، قسمت عملی نیز دارند.

این کتاب در سال ۱۳۴۵ با توجه به نیاز هنر و جوانان هنرستان عالی موسیقی ملی به شکل جزوه‌ای فشرده تدوین گردید که شرح آن توسط مدرّسان، در کلاس‌های گوناگون تدریس می‌شد. تکلیفی نیز از جانب آن‌ها به هنرجویان داده می‌شد.

1. Sight-Singing

2. Sight-Reading

3. Theory

4. Art Cognition

5. Scientific Cognition

6. Orale Tradition

7. Orchestration

در سال ۱۳۵۸ نگارنده، جزوه‌ی یاد شده را تکمیل کرد و پاره‌ای از اصطلاحات فنی موسیقی به زبان‌های انگلیسی (با نماد Eng.)، فرانسه (با نماد Fr.)، آلمانی (با نماد Ger.) و ایتالیایی (با نماد It.) را به آن افزود. این کتاب چندین بار در سال ۱۳۵۹ به وسیله‌ی انتشارات چنگ در قطع جیبی به چاپ رسید و در سال ۱۳۶۳ نیز چندین بار در قطع رُقیعی منتشر شد. بعد از آن به علت مشکلاتی که پیش آمده بود، تجدید چاپ آن متوقف گردید و چون به علت نایاب شدن کتاب، عده‌ی زیادی از دانشجویان هنرستان موسیقی و دانشجویان دانشگاه‌ها خواستار ادامه‌ی انتشار آن بودند؛ به ناچار در سال ۱۳۶۸، نشر چشمه با ویرایش و حروف چینی مجدد، ادامه‌ی چاپ آن را به عهده گرفته و بدون در نظر گرفتن نوبت چاپ‌های ناشر نخست، به عنوان نوبت یکم، انتشار آن را آغاز نمود. به استیقبال خواستاران، تاکنون نوبت چاپ آن به چهل و پنجم رسیده است و اکنون ویراست پنجم کتاب تئری در سال ۱۳۹۰ با حروف چینی مجدد و تغییرات بنیادی و ویرایش آن به کوشش واحد آموزش پژوهش موسیقی انتشارات چنگ با حجمی بیشتر، تقدیم علاقه‌مندان می‌شود.

امید است مطالب این کتاب بیش از پیش سبب اعتدال دانش علمی موسیقایی برای هنردوستان شود.

در خاتمه، از آقای علی برلیانی مدیر انتشارات چنگ که کتاب‌نویسی چاپ‌های قبلی و مسئولیت ویراستاری و آماده‌سازی نهایی کتاب حاضر را برعهده داشتند، سپاس‌گزاری می‌نمایم.